

Ivan Illich

El visionari injustament oblidat

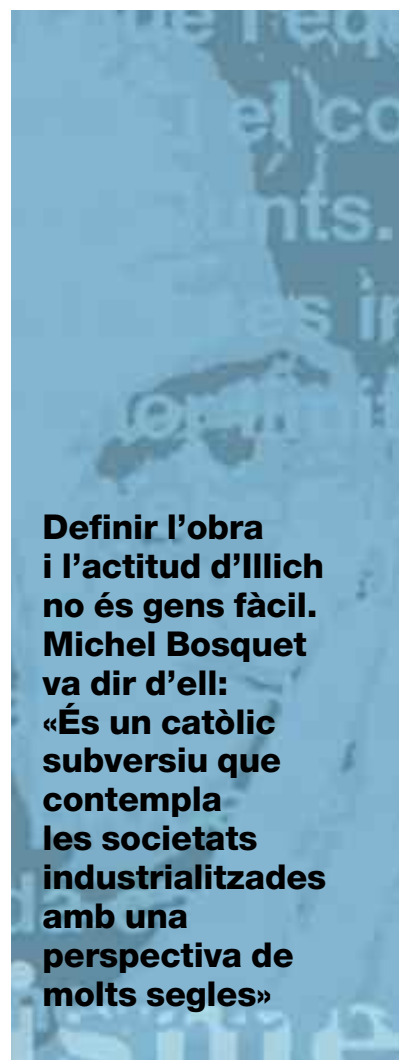
Josep Puig i Boix
Doctor enginyer industrial

Ivan Illich (1926), filòsof i teòleg austríac, és un crític radical de les institucions. Ha dedicat bona part dels seus esforços intel·lectuals a posar en dubte el culte que les societats industrialitzades professen a institucions com l'escola, el transport, la medicina. Illich ha encunyat els termes ciència del poble i societat convivencial. Des d'una perspectiva pròpiament ecològica, Illich ha reflexionat sobre el mode de producció, l'ús de l'energia, l'aigua, el sòl... Una visió filosòfica fresca i radicalment diferent dels plantejaments habituals.

Amb el titular d'aquest article s'iniciava a *Le Monde de l'éducation* (juliol-agost, 1999) un reportatge sobre què ha significat el pensament d'Ivan Illich en la crítica radical de les institucions que permeten la reproducció del sistema productivista de generació de béns i serveis.

La personalitat d'Ivan Illich brilla avui encara més que no pas quan va començar a publicar el resultat de les recerques realitzades al CIDOC de Cuernavaca (estat de Morelos, Mèxic), que ell mateix va cofundar. En un món immers en el procés de globalització, uniformitzador i destructor de cultures, agressor de sistemes naturals i destrotador de sistemes socials, rellegir les profundes i radicals anàlisis d'Illich ens permet comprendre per què la societat evoluciona com ho està fent. I justament, per les seves anàlisis radicals (per anar a l'arrel de les coses), la clarividència d'Ivan Illich s'ha anat fent molesta als sistemes de domini que imperen al planeta. Per això molts manaires de torn fan tot el que poden per mantenir-lo en l'oblit.

Els escrits d'Illich van ser traduïts a nombrosos idiomes i publicats en molts diaris i revistes, tant comercials com alternatius. Però al nostre país, Catalunya, ni tan sols hem pogut llegir cap ni un dels seus llibres en la nostra parla, tot i que algunes associacions ecologistes catalanes proposaren la seva candidatura al Premi Catalunya, amb l'aval de Raimon Panikkar, entre d'altres. En canvi, hem pogut llegir alguns dels seus llibres en castellà: l'editor Carlos Barral va publicar 4 obres d'Illich a la "Breve biblioteca de respuesta", la dècada dels anys 70, i una editorial de Madrid en va publicar una altra a finals dels anys 80. En canvi, a Mèxic s'han publicat totes les seves obres.

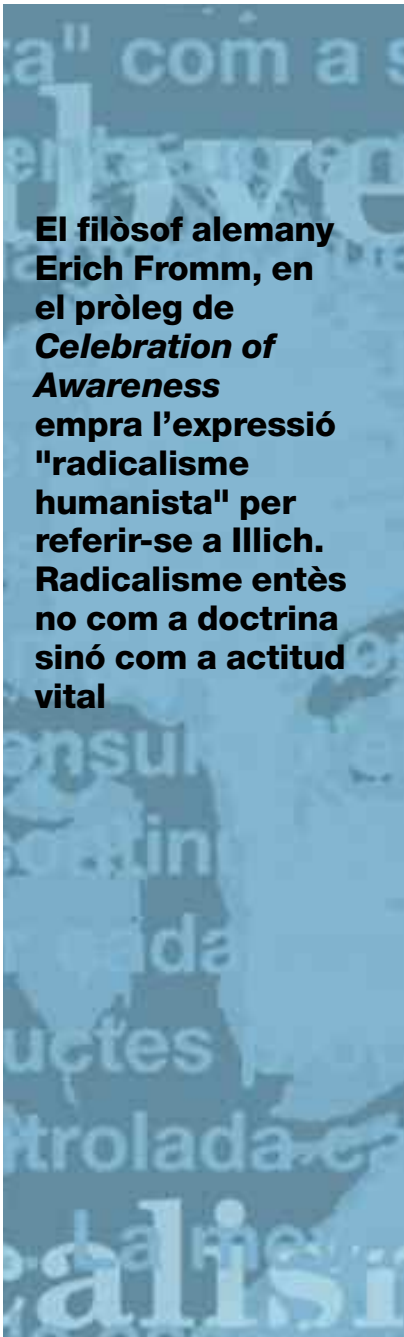


Definir l'obra i l'actitud d'Illich no és gens fàcil. Michel Bosquet va dir d'ell: «És un catòlic subversiu que contempla les societats industrialitzades amb una perspectiva de molts segles»

A l'Estat espanyol es van publicar escrits seus a *El País*, *El Viejo Topo* (1a època) i a *Integral* (1a època).

A Catalunya hem tingut l'oportunitat de llegir Illich en català mercès al pioner treball d'informació i de difusió realitzat pel Col·lectiu de Periodistes Ecologistes, a finals dels anys 70 i principis dels 80. Una primera entrevista a Ivan Illich va ser publicada al setmanari *Canigó*, signada per Xavier Garcia. Posteriorment Josep Català va fer-n'hi una altra que va ser publicada al setmanari *El Món* (1982). També el diari *Avui* es feia ressò del IV Simposi d'ECOROPA – Acció Ecològica Europea, que es va reunir a la Universitat de Kassel (Alemanya, 1980) i on Ivan Illich va exposar el resultat de la seva recerca sobre el "Shadow Work". En aquest simposi hi prengueren part altres personalitats rellevants del naixent món de l'ecologisme: Denis de Rougemont, Edward Goldsmith, Nicholas Georgescu-Roegen i Petra Kelly, entre d'altres. També hi eren Xavier Garcia (autor de la crònica publicada a l'*Avui*) i Santiago Vilanova, el qual va presentar-hi les seves tesis sobre l'econacionalisme (posteriorment publicades en forma de llibre l'any 1981: *L'econacionalisme: una alternativa catalana dins una Europa ecològica*, Ed. Blume, Barcelona). En assumir la direcció del *Diari de Barcelona*, Santiago Vilanova va fer possible la difusió de molts textos d'Ivan Illich a través de les pàgines d'*El Brusi*. Posteriorment, la revista *Via Fora* també en va publicar alguns al llarg dels anys 90.

Vaig tenir l'oportunitat de conèixer personalment Ivan Illich a Barcelona, en motiu d'una conferència que va impartir al Col·legi d'Enginyers Industrials de Catalunya, quan va ser al nostre país, l'any 1980, convidat pel professor Pere Escorsa, catedràtic d'economia a la UPC, i director del curs "Desarrollo industrial", en el qual Ivan Illich va participar. Posteriorment el seu treball "El derecho al desempleo creador" va ser publicat en el llibre *El desarrollo industrial de los 80*, que recopilava totes les aportacions de les persones que havien intervingut en l'esmentat curs.



El filòsof alemany Erich Fromm, en el pròleg de *Celebration of Awareness* empra l'expressió "radicalisme humanista" per referir-se a Illich. Radicalisme entès no com a doctrina sinó com a actitud vital

Però per seguir la seva obra, m'ha estat de gran ajut el treball d'una persona de l'equip d'Ivan Illich, Valentina Borremans, que va dirigir durant 12 anys el CIDOC i que l'any 1982 va començar a publicar els quaderns de *Tecno-Política*, un servei d'informació i de difusió d'articles referents a tecnologies alternatives, les seves condicions socials i les seves implicacions polítiques. A *Tecno-Política* aparegueren molts escrits d'Ivan Illich.

Però, qui és Ivan Illich? Ivan Illich va néixer a Viena (Àustria) el 4 de setembre del 1926 en el si d'una família de propietaris rurals. Va estudiar a les Escoles Pies de la capital austríaca (1936-1941), d'on va ser expulsat en aplicació de les lleis antisemites (el seu pare, croat catòlic, estava casat amb una jueva sefardita). Va acabar els estudis secundaris a Florència (Liceo Scientifico Leonardo da Vinci, 1942). Va cursar estudis en ciències naturals (especialitat de química orgànica i cristal·lografia) a la Universitat de Florència (1945-1947), alhora que es llicenciava en filosofia (1944-1947) i, més tard, en teologia (1947-1951) a la Universitat Gregoriana de Roma. Es va doctorar en història a la Facultat de Filosofia de la Universitat de Salzburg (1951), amb una tesi doctoral titulada "The Philosophical and Methodological Dependence of Arnold Toynbee", que li va merèixer la qualificació *summa cum laude*.

Illich havia estat escollit pel Vaticà per a la carrera diplomàtica, però va preferir exercir de capellà, i va ser nomenat pel cardenal Spellman vicari de l'església de l'Encarnació a Nova York, una parròquia freqüentada per feligresos d'ascendència irlandesa i porto-riquenya. L'any 1956 marxa de Nova York per fer-se càrrec del vice-rectorat de la Universitat Catòlica de Santa Maria (Ponce, Puerto Rico). La seva relació amb aquesta universitat es va acabar per no estar d'acord amb la prohibició, feta pel bisbe de la diòcesi, de votar un governador favorable al control de la natalitat.

De tornada a Nova York va fer de professor al Departament de Sociologia de la Universitat de Fordham (1960-1983) i alhora va participar en la fundació l'any 1961 del

CIDOC – Centro Intercultural de Documentación a Cuernavaca (Mèxic), del qual va ser director. Els seminaris organitzats al CIDOC (1961-1976) van convertir aquest centre en una veritable universitat informal, i van fer que es convertís de seguida en un indret on s'analitzaven els problemes del desenvolupament i un focus de difusió sobre alternatives a la societat tecnològica. El 1968, en topat amb la jerarquia eclesiàstica, el CIDOC es va secularitzar i Illich, poc temps després, va abandonar el sacerdoci (1969).

Professor invitat a la Universitat de Kassel (Alemanya, 1979-1981); membre de l'Institut d'Estudis Avançats de Berlín (1981); *regents professor* a la Universitat de Califòrnia, Berkeley (1982); professor invitat a la Universitat de Marburg (Alemanya, 1983-1986), associat al Museu Nacional de Baviera en l'organització d'una gran exposició sobre la història del pelegrinatge a les cultures orientals i en el desenvolupament conceptual per un museu sobre la història de la idea de l'escolarització al Bayerisches Schulmuseum (1984); professor visitant al Pitzer College (Claremont, Califòrnia, 1984); membre invitat al College of Engineering de la Universitat de Califòrnia, Berkeley (1984); membre visitant a l'Institut d'Història Italogermànica a la Universitat de Trento (1985); membre de la junta de govern del Dallas Institute for the Humanities and Culture (1985); professor invitat d'humanitats i ciències al Departament de Filosofia de la Pennsylvania State University (1986 -); professor invitat al programa de doctorat d'arquitectura a la University of Pennsylvania (1990 -); titular de la càtedra Karl Jaspers de la Universitat d'Oldenburg (1990-1991); professor invitat a la Universitat de Bremen (1991-). Resideix a Cuernavaca, i des de fa un temps resisteix un tumor al rostre.

Definir l'obra i l'actitud d'Illich no és gens fàcil. Michel Bosquet va dir d'ell: «És un catòlic subversiu que contempla les societats industrialitzades amb una perspectiva de molts segles». El mateix Bosquet, emprant el pseudònim d'André Gorz, deia: «Un dels esperits més subversius del segle»,




Ivan Illich ha dedicat gran part dels seus esforços a erosionar el culte que les societats industrialitzades professen a determinades institucions: l'escola, el transport, la medicina...

en un llarg article, resumint el pensament d'Illich, publicat a *Le Nouvel Observateur* (11 de setembre de 1972). El filòsof alemany Erich Fromm, en el pròleg de *Celebration of Awareness* emprà l'expressió "radicalisme humanista" per referir-se a Illich. Radicalisme entès no com a doctrina sinó com a actitud vital. Aquest radicalisme, segons Fromm, es basa en el lema *de omnibus dubitandum*: tot s'ha de qüestionar, i tot s'ha de sotmetre a la crítica, però sobretot aquells conceptes i postulats que es consideren immutables, sòlidament establerts. Aquells que «són així, perquè sempre han estat així». Humanista, perquè l'ésser humà és el punt de partida de les reflexions d'Illich.

Ivan Illich ha dedicat gran part dels seus esforços a erosionar el culte que les societats industrialitzades professen a determinades institucions: l'escola, el transport, la medicina... I aquest treball es va realitzar en el marc del CIDOC, el Centro para Documentación Intercultural. Allí s'organitzaren innumerable seminaris sobre les vies i els mitjans per evitar que a l'Amèrica Llatina hi hagués una expansió del Monopoli Radical de la Indústria i de la Dominació Professional. S'hi exploraren les condicions en les quals els beneficis de la ciència moderna podrien emprar-se de forma equitativa en una societat, no només per a la gent sinó per la gent. La teorització que allí es va fer dels conceptes "ciència per al poble" i "ciència del poble" són bàsics per a qualsevulla persona implicada en els afers de la ciència i de la tecnociència.

Allí es va encunyar el terme "eina convivencial" per referir-se a dispositius, programes i institucions modernes que permeten que la gent comuna generi valors d'ús que l'alliberin de les necessitats produïdes per les mercaderies comercialitzades. Allí es va tractar especialment la creixent dependència popular respecte de les mercaderies intangibles, o sia, els serveis. Es van explorar específicament les vies i les maneres que la gent podia utilitzar per viure sense la diagnosi professional i la teràpia professional de les seves necessitats; necessitats com aprendre, com la cura de la salut, com



**El treball de
recerca crítica
d'Ivan Illich sobre
el monopoli del
mode industrial de
producció i sobre
la possibilitat de
definir conceptual-
ment altres modes
de producció
postindustrial, el
va conduir, primer
de tot, a l'anàlisi de
la instrumentació
educativa**

tenir tutors d'administració o de llocs de treball.

També allí es va concretar què es volia dir quan es parlava de "societat convivencial": una societat en la qual en el centre de l'economia hi ha allò que la gent crea o fa personalment, en grups primaris; una societat en la qual es dóna prioritat a aquestes activitats, a través de les quals la gent determina i satisfà les seves necessitats; una societat en la qual s'assigna valor social a les mercaderies perquè fomenten l'habilitat de la gent per generar valors d'ús.

Illich mateix reconeixia que «no és fàcil imaginar una societat en què l'organització industrial estigués equilibrada i compensada amb modes de producció distints i complementaris i d'elevada eficiència. Estem tan deformats pels hàbits industrials, que ja no gosem ni tan sols considerar el ventall de possibilitats. Per a nosaltres, renunciar a la producció en massa significa retornar a les cadenes del passat, o adoptar la utopia del bon salvatge. Però si hem d'eixamplar el nostre angle de visió cap a les dimensions de la realitat, haurem de reconèixer que no hi ha una única forma d'utilització dels descobriments científics, sinó almenys dues de contraposades. Una consisteix en l'aplicació del descobriment que condueix a l'especialització de les tasques, a la institucionalització dels valors, a la centralització del poder. En ella, la persona humana es converteix en un accessori de la megamàquina, en un engranatge de la burocràcia. Però hi ha una segona forma de fer fructificar l'invent. Aquella que augmenta el poder i el saber de cadascú, permetent l'exercici de la seva creativitat, amb l'única condició de no coartar aquesta mateixa possibilitat a les altres persones». Avui, ficats de ple en el debat sobre l'anomenada globalització, i els suposats beneficis que, segons diuen els seus apòstols, la mercantilització de tot el que passa al món ens donarà, és bo recordar el que va escriure Ivan Illich: «si volem, doncs, parlar sobre el món del futur, dissenyar els entorns teòrics d'una societat de l'avenir que no sigui hiperindustrial, hem de reconèixer l'existència d'escalles i de límits naturals.

L'equilibri de la vida s'expandeix en diverses dimensions i, fràgil i complex, no transgredeix certs marcs. Hi ha llindars que no s'han de passar. Hem de reconèixer que l'esclavitud humana no va ser pas abolida per la màquina, sinó que solament va assolir un nou rostre, ja que en traspassar un llindar, l'eina es converteix de servidor en dèspota. Passat un llindar la societat es converteix en una escola, un hospital o una presó. És aleshores quan comença el gran parany. És important, justament, situar a on es troba aquest llindar crític per a cada component de l'equilibri global. Aleshores serà possible articular d'una forma nova la mil·lenària triada que forma la persona humana, l'eina i la societat. Anomeno societat convivencial aquella en què l'eina moderna està al servei de la persona integrada en la col·lectivitat i no al servei d'un cos d'especialistes. Convivencial és la societat en la qual la persona humana controla l'eina.»

El treball de recerca crítica d'Ivan Illich sobre el monopoli del mode industrial de producció i sobre la possibilitat de definir conceptualment altres modes de producció postindustrial, el va conduir, primer de tot, a l'anàlisi de la instrumentació educativa. Les seves conclusions van ser: 1. L'educació universal mitjançant l'escola obligatòria és impossible. 2. Condicionar les masses mitjançant l'educació permanent en res soluciona els problemes tècnics, però resulta moralment menys tolerable que la vella escola. Aquests sistemes són instruments de condicionament, poderosos i eficaços, que produeixen en sèrie una mà d'obra especialitzada, consumidors dòcils, usuaris resignats. Tenen aspectes seductors, però la seva seducció amaga la destrucció. Tenen aspectes que destrueixen, de forma subtil i implacable, els valors fonamentals. 3. Una societat que aspiri a repartir equitativament l'accés al saber entre els seus membres i a oferir-los la possibilitat de trobar-se realment, hauria de reconèixer límits a la manipulació pedagògica i terapèutica associada al creixement industrial i que ens obliga a mantenir aquest creixement per sota de determinats llindars crítics. En una de les darreres entrevistes publicades Ivan Illich reconeixia que «no havia

aconseguit emprendre una veritable i gran reflexió sobre l'educació», a diferència del que ha ocorregut amb les reflexions sobre la medicina (la seva obra *Nêmesis mèdica* és encara avui, 25 anys després de ser publicada, una referència per als estudiants de les facultats de medicina).

Entre 1972 i 1975, Illich va concentrar una bona part del seu temps a analitzar els efectes inhabilitants respecte de la salut d'un estil de vida medicalitzat. Comença la seva obra *Nêmesis mèdica* afirmant: «L'establiment mèdic ha esdevingut el perill més gran per a la salut. L'impacte descapacitador del control professional sobre la medicina ha assolit proporcions d'epidèmia. Iatrogènesi, el nom d'aquesta nova epidèmia, prové dels noms grecs *iatros* (metge) i *genesis* (origen)... Els límits a la cura professionalitzada de la salut són una qüestió política d'interès creixent. Que siguin uns límits o altres dependrà en gran mesura de qui prengui la iniciativa a formular la seva necessitat: la gent organitzada per a l'acció política que qüestionï el *statu quo* de poder professional, o els professionals de la salut que intentin expandir el seu monopoli encara més... El meu argument és que la persona profana i no el metge té la perspectiva potencial i el poder efectiu per aturar l'epidèmia iatrogènica en curs... La "salut", abans que tot, és una paraula quotidiana que s'empra per designar la intensitat amb què les persones individuals fan front als seus estats interns i a les condicions del seu entorn». I acaba l'esmentada obra dient: «La salut designa un procés d'adaptació. No és el resultat de l'instint, sinó una reacció autònoma i culturalment formatejada a una realitat creada culturalment. Designa la capacitat d'adaptació a entorns canviants, a créixer i fer-se gran, a curar-se quan s'està danyat, a sofrir i a l'espera pacífica de la mort. La salut abraça també el futur, i per tant inclou l'angoixa i els recursos interns per viure amb ella.»

Valentina Borremans, persona que va treballar amb Illich, creu que una societat moderna fruit d'una molt bona salut quan es compleixin dues condicions: 1. que la

societat distribueixi el que produeix de forma equitativa, i 2. que la societat produeixi la quantitat de béns i serveis necessaris per a dotar equitativament la gent de les eines que necessitin per a assolir el nivell més efectiu d'acció autònoma.

Avui, en ple debat sobre l'energia a Catalunya, és bo recordar el que va escriure Ivan Illich l'any 1974: «Creure en la possibilitat d'alts nivells d'energia "neta" com a solució a tots els mals, representa un error de judici polític. És imaginar que l'equitat en la participació del poder i el consum d'energia poden créixer junts. Víctimes d'aquesta il·lusió els homes industrialitzats no posen el menor límit al creixement en el consum d'energia, i aquest creixement continua amb l'única finalitat de proveir cada vegada més gent de més productes procedents d'una indústria controlada cada vegada per menys gent... La meua tesi sosté que no és possible assolir un estat social basat en la noció d'equitat i alhora augmentar l'energia disponible, si no és amb la condició que el consum d'energia per càpita es mantingui dins de límits». I continua dient: «ara és necessari que els polítics reconeguin que l'energia física, una vegada ha traspasat una determinada barrera, es fa inevitablement corruptora de l'entorn social. Encara que s'assolís produir una energia no contaminant i produir-la en quantitat, l'ús massiu d'energia sempre tindrà sobre el cos social el mateix efecte que la intoxicació per una droga físicament inofensiva però psíquicament esclavitzant. Un poble pot elegir entre una droga substitutiva i una desintoxicació feta a voluntat; però no pot aspirar simultàniament a l'evolució de la seva llibertat i convivençialitat per una banda, i a una tecnologia intensiva en energia per l'altra.»

Les anàlisis d'Illich sobre valors vernaculars i de les activitats de subsistència característiques de les societats vernaculars, aplicades a interpretar la relació entre l'ensopegada d'un grup d'uropeus amb un nou continent (ara fa una mica més de 500 anys) i la gramàtica castellana d'Elio Antonio de Nebrija, publicada a Salamanca el mateix any del "descobriment" d'Amèrica,

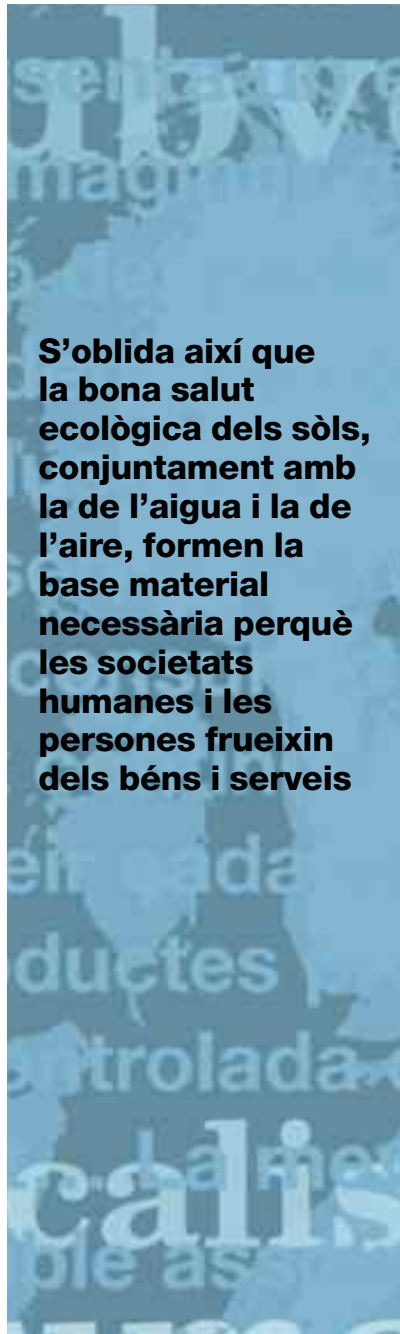


Entre 1972 i 1975, Illich va concentrar una bona part del seu temps a analitzar els efectes inhabilitants respecte de la salut d'un estil de vida medicalitzat

fan de molt bon llegir a la seva obra *Shadow Work*, on es mostra la complementarietat entre colonitzar i dominar nous territoris amb mercenaris i armes i colonitzar la parla viva del poble amb una nova arma, la gramàtica, imposant-li una nova parla a través d'un nou tipus de mercenari: el *letrado*.

Avui, que a casa nostra ja es considera l'aigua una mercaderia més, i hi ha qui es planteja enviar-la amunt i avall, és bo recordar les reflexions d'Illich sobre l'aigua (fetes arran d'un debat públic sobre la conveniència de construir un gran llac al mateix centre de la ciutat de Dallas i que va ser la contribució del Dallas Institute of Humanities and Culture al debat): «Els somnis sempre han donat forma a les ciutats, les ciutats sempre s'han inspirat en somnis, i tradicionalment l'aigua ha avivat tant els somnis com les ciutats. Tinc seriosos dubtes sobre si l'aigua urbana pot encara connectar els somnis i les ciutats. La societat industrial ha convertit l'aigua en H₂O, una substància amb la qual l'arquetip "aigua" no es pot mesclar... La història de l'H₂O com a substitut de l'aigua es pot escriure de moltes maneres. Jo la tracto aquí com la degradació enginyada d'una substància que la fa refractària, incapaç de conduir la metàfora que nosaltres i els nostres fills necessitem. Haig d'insistir que l'aigua, a diferència de l'H₂O, és una construcció històrica que emmiralla, per a millor o pitjor, l'element fluid de l'ànima. L'H₂O d'avui pot desentonar molt amb les aigües per les quals sospirem en els nostres somnis».

No voldria acabar aquesta ressenya de l'obra d'Ivan Illich sense citar un dels documents més bonics i profunds que he llegit mai: La *Declaració de Hebenshausen sobre el sòl*, redactat en motiu d'un homenatge a Robert Rodale, impulsor de l'agricultura ecològica als EUA, realitzat el desembre de l'any 1990 a Oldenburg. Serveixi aquesta declaració per recordar que avui aquesta fina pell del nostre planeta que conforma el sòl, està essent agredida de forma greu arreu del món. La destrucció de sòls fèrtils, a través del seu enverinament o de la seva desaparició sota l'asfalt i el formigó, clama al



S'oblida així que la bona salut ecològica dels sòls, conjuntament amb la de l'aigua i la de l'aire, formen la base material necessària perquè les societats humanes i les persones frueixin dels béns i serveis

cel. I no sembla pas que l'afany de "desenvolupar" els sòls fèrtils vius que envolten les nostres ciutats i pobles, per obtenir-ne diners, vagi pel camí d'aturar-se, ans al contrari. S'oblida així que la bona salut ecològica dels sòls, conjuntament amb la de l'aigua i la de l'aire, formen la base material necessària perquè les societats humanes i les persones frueixin dels béns i serveis per mantenir-los en un bon estat de salut ecològica.

«El discurs ecològic sobre el planeta Terra, la fam global i les amenaces a la vida, ens exigeixen mirar vers el sòl, humilment, com a filòsofs. Estem plantats en el sòl, no en la terra. Del sòl venim i al sòl llencem els nostres excrements i les nostres restes. I tanmateix el sòl –el seu cultiu i la nostra servitud d'ell- es troba sorprenentment absent entre els afers clarificats per la filosofia en la nostra tradició occidental.

Com a filòsofs explorem el que està sota els nostres peus perquè la nostra generació ha perdut el seu arrelament en el sòl i en la virtut. En parlar de virtut ens referim a la forma, l'ordre i la direcció de l'acció, informats per la tradició, lligats al lloc i qualificats per a les opcions practicades dins del nostre abast habitual; ens referim a pràctiques reconegudes com a bones dins d'una cultura local compartida que realcen la memòria d'un lloc.

Hem observat que aquesta virtut es troba tradicionalment en el treball, l'ofici, l'assentament i el sofriment sustentats no pas per una terra abstracta, un medi ambient o un sistema energètic, sinó per uns sòls particulars enriquits per les petjades d'aquestes accions. I tanmateix, malgrat aquest vincle fonamental entre el sòl i l'ésser, el sòl i el bé, la filosofia no ha generat els conceptes que ens permetrien relacionar la virtut amb el sòl comú, quelcom enterament diferent de manejar el comportament en un planeta compartit.

Vam ésser arrencats dels nostres vincles amb el sòl –les connexions que limitaven l'acció i que feien possible la pràctica de la virtut– quan la modernització ens va aïllar del simple greixum, de l'angoixa, de la carn, del sòl i de la tomba. El sistema econò-



«El discurs ecològic sobre el planeta Terra, la fam global i les amenaces a la vida, ens exigeixen mirar vers el sòl, humilment, com a filòsofs. Estem plantats en el sòl, no en la terra»

mic en el qual hem estat absorbits –alguns de bon grat o per força, altres a un alt cost– transforma la gent en petits fragments intercanviables de població, regits per les lleis de l'escassetat.

Els comuns i les llars són difícilment imaginables per les persones enganxades als serveis públics i emmagatzemades en cubículums moblats. El pa resulta una mera substància alimentària, si no calories o un aliment difícil de digerir. Parlar d'amistat, de religió i sofriment compartit com a estil de convivencialitat –una vegada que el sòl ha estat enverinat i cobert amb ciment– apareix com un somni acadèmic per a la gent escampada a l'atzar en vehicles, oficines, presons i hotels.

Com a filòsofs, posem l'èmfasi en el deure de parlar sobre el sòl. Per a Plató, Aristòtil i Galé, això es donava per entès; no és pas així en l'actualitat. El sòl, en el qual la cultura pot créixer i el blat de moro pot ser conreat, es perd de vista quan se'l defineix com un subsistema, sector, recurs, problema o explotació agrària –com la ciència agrícola tendeix a fer.

Com a filòsofs, oferim resistència a aquells experts ecològics que prediquen respecte per la ciència, però fomenten el menyspreu per la tradició històrica, la flaire local i la virtut terrenal, i l'autolimitació.

Amb tristor, però sense nostàlgia, reconeixem la preterit del passat. Per tant, amb modestia, intentem compartir el que veiem: algunes conseqüències de la terra que ha perdut el seu sòl. I ens fastigueja el menyspreu pel sòl que observem en els discursos que practiquen alguns ecologistes de saló. També som crítics d'alguns romàntics ben intencionats, luddites i místics que exalten el sòl i fan d'ell la matriu, no de la virtut, sinó de la vida. Per tant, llancem una crida per construir una filosofia del sòl: una anàlisi clara i disciplinada de l'experiència i el record del sòl sense els quals ni la virtut ni una nova forma de subsistència poden existir. » ●

Bibliografia

- Illich, I., *Celebration of Awareness*, Doubleday, 1969 (traducció castellana: *Alternativas*, Ed. J. Mortiz, Mèxic, 1974)
- Illich, I., *Deschooling Society*, Harper & Row, 1971 (traducció castellana: *La sociedad desescolarizada*, Barral Ed., Barcelona, 1975; Ed. J. Mortiz, Mèxic, 1974)
- Illich, I., *Tools for Conviviality*, Harper & Row, 1973 (traducció castellana: *La convivencialidad*, Barral Ed., Barcelona, 1978; Ed. J. Mortiz, Mèxic, 1974)
- Illich, I., *Energy and Equity*, Harper Torchbooks, 1974 (traducció castellana: *Energía y equidad*, Barral Ed., Barcelona, 1974; publicat conjuntament amb *El desempleo creador en un sol volum* per Ed. J. Mortiz, Mèxic, 1974)
- Illich, I., *Medical Nemesis*, Calder & Boyards, 1975 (traducció castellana: *Némesis médica*, Barral Ed., Barcelona, 1977; *Némesis médica: la expropiación de la salud*, Ed. J. Mortiz, Mèxic, 1974)
- Illich, I. et al., *Disabling Professions*, Marion Boyards, 1977
- Illich, I., *Toward a History of Needs*, Pantheon, 1978
- Illich, I., *The Right to Useful Unemployment*, Marion Boyards, 1978
- Illich, I., *Shadow Work*, Marion Boyards, 1981
- Illich, I., *Gender*, Pantheon, 1982 (traducció castellana: *El género vernáculo*, Ed. J. Mortiz, Mèxic, 1990)
- Illich, I., *H₂O and the Waters of Forgetfulness*, Dallas Institute of Humanities and Culture, 1985 (traducció castellana: *H₂O y las aguas del olvido*, Ed. Catedra, Madrid, 1989; Ed. J. Mortiz, Mèxic, 1991)
- Illich, I. & B. Sanders, *ABC: The Alphabetization of the Popular Mind*, North Point, 1988
- Illich, I., *In the Mirror of the Past: Lectures and Addresses 1978-1990*, Marion Boyards, 1991
- Illich, I., *In the Vineyard of the Text: A Commentary to Hugh's Didascalion*, The University of Chicago Press, 1993

(s'han posat solament les primeres edicions de cada obra, ja que han estat reeditades per diferents editors)